

Gładysz, Monika / Kokowski, Andrzej

Dwudziesty sezon wykopaliskowy na cmentarzysku grupy masłomęckiej w Masłomęczu, pow. Hrubieszów, stanowisko 15

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 105-110

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MONIKA GŁADYSZ, ANDRZEJ KOKOWSKI

DWUDZIESTY SEZON WYKOPALISKOWY NA CMENTARZYSKU GRUPY MASŁOMĘCKIEJ W MASŁOMĘCZU, POW. HRUBIESZÓW, STANOWISKO 15

Kontynuacja prac na stanowisku nr 15 w Małomęczu (Kokowski 1999a) zmierzała w dalszym ciągu przede wszystkim do określenia granic jego zasięgu. Eksplorowano również obiekty, które pozostały z sezonu poprzedniego. Pracami objęto powierzchnię 563,75 m², w której znalazły się: wykop północny usytuowany wzdłuż granicy ubiegłorocznych wykopów; wykop północno-zachodni wyznaczony celem uzupełnienia zbadanego obszaru o nie penetrowany kwadrat o boku 10 m; oraz wąski wykop o wymiarach 5,5 x 2,5 m., po wschodniej stronie rozpoznanej części cmentarzyska, wyznaczony celem eksploracji obiektów odnotowanych i pozostawionych w roku 1995. Ostatnie przedsięwzięcie było również próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, na ile hipotetycznie wytyczona granica północno-wschodnia obiektu pokrywa się z rzeczywistością. Założenia programu badań wypełniono w całości, co było możliwe dzięki udziałowi w pracach mgra Marcina Juścińskiego, mgr Moniki Michalec i mgr Barbary Niezabitowskiej.

Odkryto łącznie 21 nowych grobów i kontynuowano prace w czterech obiektach odnotowanych wcześniej. Prace zakończono w 22 obiektach, co pozwoliło na lokalizację trzech grobów ciałałalnych nr 493, 496 i 510, czterech z kompletnymi szkieletami, piętnastu ze szkieletami cząstkowymi. Wyposażenie stwierdzono w 16 z nich.

Miniony sezon przyniósł wiele nowych danych do rekonstrukcji obrządku pogrzebowego ludności grupy masłomęckiej. Przybył kolejny pochówek cząstkowy bardzo małego dziecka (grób 503). Odnotowano też nowy grób zwierzęcy, na którego dnie w bardzo wąskiej trumnie pochowany był ptak z naczyniem, grzebieniem i igłą (grób 498). W stropy kilku grobów wkopane były czaszki ludzkie. I tak we wkopie naruszającym wypełnienie grobu nr 497 znaleziono dwie czaszki zwrócone twarzą do siebie, a w grobach nr 499 i 507 czaszki pojedyncze.

Szczególnie interesujące okazały się trzy obiekty pozostałe z sezonu poprzedniego. W grobie nr 477 zmarła pochowana była w znakomicie czytelnej łodzi, najpewniej w pozycji siedzącej. Ogromna jama grobu nr 453 posiadała w starożytności ściany obłożone, najprawdopodobniej matami, bądź obwieszane skórą, a niezwykle płaskie dno obiektu i czytelne na nim relikty drewna pozwalają sugerować istnienie „podłogi”, podobnie jak miało to miejsce w przypadku książęcego grobu w Piel-

grzymowie (P. Phleps 1939, s. 399-411; H. Mączyńska 1998, s. 303). Budzący najwięcej emocji i oczekiwań grób 474 (por. A. Kokowski 1999a, s. 133) zawierał wielką trumnę długości 380 cm wydrążoną starannie w pniu drzewa o średnicy 60 cm, spoczywającą na głębokości ponad 3 m. Grób ten otwarty został w niedługim czasie po pogrzebie. Sprawcy porozrywali ciało zmarłej (oddzielono przede wszystkim kończyny), której części przytwierdzano następnie pionowo do ścian wkopu. Wszystko wskazuje na to, że przez jakiś okres czasu grób był otwarty. Wiązania kości nóg trzymały jednak do momentu jego zasypania, ponieważ zachował się ich nienaruszony układ anatomiczny.

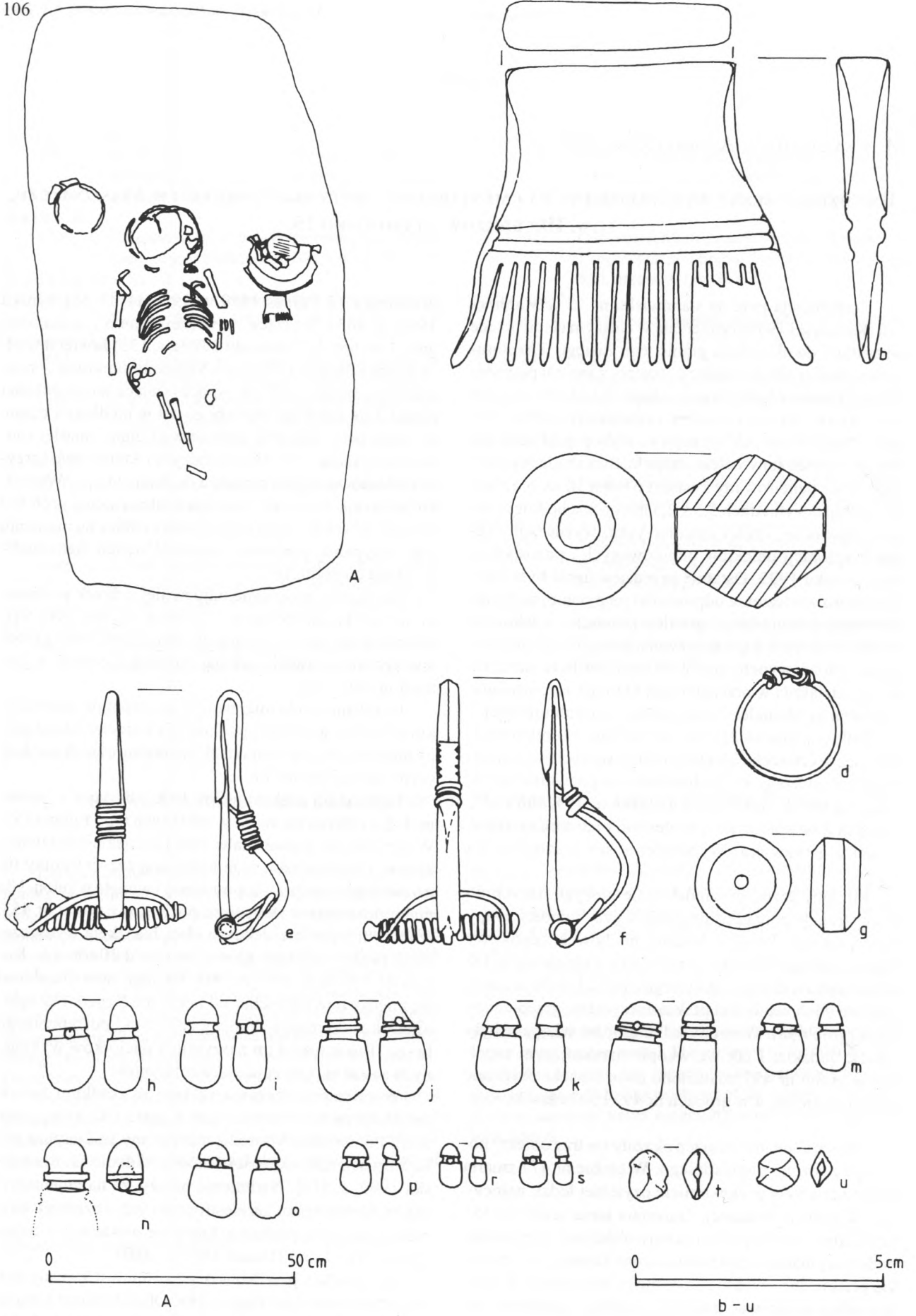
Regularne, wykonane najpewniej z desek pojemniki na zwłoki odnotowano w grobach nr 498, 506, 507, natomiast wycięte w ziemi, w dnach obiektów grobowych podłużne rowki markujące trumnę wystąpiły w grobach nr 500 i 505.

Uzyskano wiele interesujących zespołów zabytków, które jeszcze wyraźniej podkreślają znaczny udział grupy masłomęckiej w kontaktach interkulturowych w młodszym okresie rzymskim.

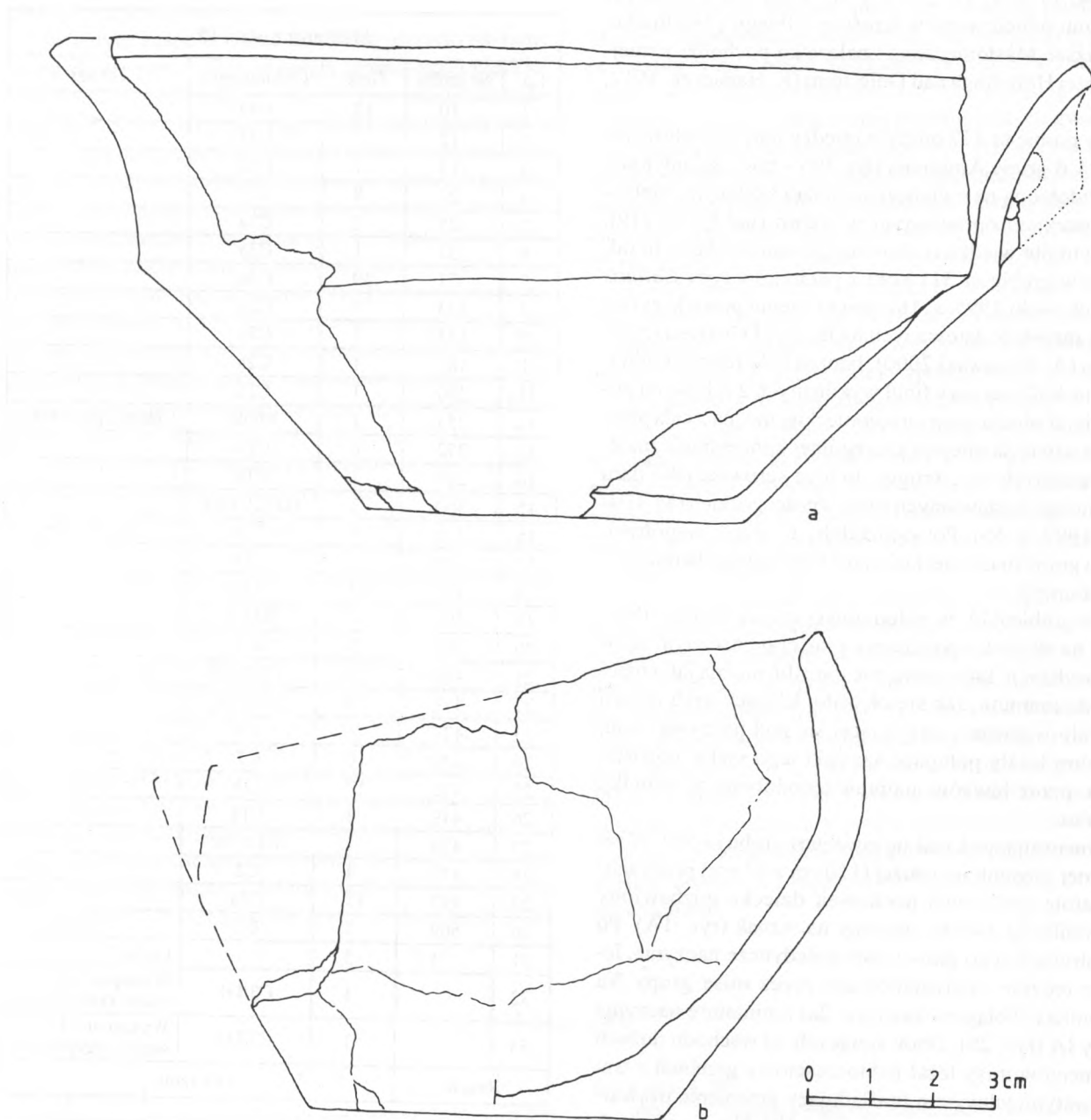
Najbardziej zaskakującym było odkrycie w grobie nr 474, aż trzech pucharów szklanych typu Eggers 192. W tym samym grobie znaleziono również niecodzienny zestaw 12 prześlików, w południowej części trumny futro zwierzęce, najprawdopodobniej zwinięte w rulon. Nie mniej interesujące znaleziska pochodzą z grobu nr 453, w którym wcześniej odkryto złotą blaszkę z wyobrażeniem twarzy ludzkiej, głów ptasich i delfinów (A. Kokowski 1999b, s. 79, ryc. 91). Na jego dnie znajdował się między innymi puchar szklany typu Eggers 189 i garnitur okuć do pasa wykonany ze srebra i posrebrzanego brązu. Towarzyszył im naszyjnik z paciorków wykonanych ze szkła, karneolu i akwamarynów.

Wymienione naczynia szklane są rzadkimi formami. Dotyczy to zwłaszcza typu Eggers 192, który z obszaru Polski poza Masłomęczem znany jest jeszcze tylko z dwóch miejscowości Janów i Nadkole (T. Stawiariska 1999, s. 116). Nadmienić należy, że na cmentarzysku w Masłomęczu zarejestrowano już wcześniej fragmenty tego typu pucharka, który nie występuje w Skandynawii (U. Lund Hansen 1987, s. 360).

Interesująco przedstawia się natomiast kwestia rozprzestrzenienia typu Eggers 189. Obok bowiem liczącej 10 znalezisk grupy na terenie Skandynawii (H. J. Eg-

Ryc. 1. Masłomęcz, stan. 15, grób nr 506 i jego inwentarz.

Ryc. 2. Masłomęcz, stan. 15, naczynia z grobu nr 506.

gers 1964, s. 166 ryc. 2; U. Lund Hansen 1987, s. 360), w Polsce, na wielbarskim cmentarzysku w miejscowości Połowite znaleziono w 6 grobach, aż 12 takich naczyń (H. J. Eggers 1964, s. 156-159, tabl. 13:4, 14: 2-4, 16: 2-4, 17: 2-4, 18: 2, 19: 2, 6). Poza tym po jednym naczyniu odnotowano w Krośnie, Elblągu i Wielbarku. Najbliższe Masłomęczowi znalezisko pochodzi z miejscowości Horodnica nad Dniestrem (K. Hadaczek, 1912, s. 31)¹.

W grobie nr 477 odkryto między innymi srebrną zapinkę VII grupy Almgrena (typ 196 – tzw. „skandynawski”) zdobioną na zwieńczeniu nóżki szklanym, niebieskim oczkiem oprawionym w srebro (jak typ A.219). Ważnym dla wiedzy o chronologii stanowiska było odkrycie w grobie nr 511 kolii z paciorków typu *Callatis* (A. Kokowski 1995, s. 16), dzięki czemu powiększył on grupę zespołów datowanych na fazę C₃/D₁ okresu rzymskiego (A. Kokowski 2000). Istotne było również odnotowanie kolejnej pary fibul wykonanych z żelaza, co powoduje, iż obszar grupy masłomęckiej można z całą pewnością uznać za miejsce szczególnej koncentracji znalezisk żelaznych we „wrogo” do tego surowca, jako daru grobowego, nastawionych społeczności gockich (M. Gładysz 1997, s. 55). Potwierdzałoby to tezę o współtworzeniu grupy masłomęckiej przez różne etnosy barbarzyńskiej Europy.

W grobie 474, w południowej części trumny natrafiono na skupisko połamanych kości o znacznym stopniu fosylizacji, które wstępnie określić można jako należące do mamuta. Jak się okazało, kopiący grób dotarli do skały wapiennej znajdującej się pod pokrywą lessu, na której leżały połupane szczątki tego ssaka, pozostawione przez łowców, najprawdopodobniej ze schyłku paleolitu.

Interesujący okazał się inwentarz grobu nr 509. W regularnej, stosunkowo dużej (120 cm x 63 cm) prostokątnej jamie spoczywał pochówek dziecka pozbawiony pojemnika na zwłoki, ułożony na wznak (ryc. 1A). Po obu stronach jego głowy stały pojedyncze naczynia, lepienie ręcznie, reprezentowane przez misę grupy Xa Schindlera/Woągiewicza (ryc. 2a) i miniaturę naczynia grupy IA (ryc. 2b). Obok stojących od wschodu dużych fragmentów misy leżał jednoczęściowy grzebień z trapezowatym uchwytem (naśladujący grzebień trójwarstwowy) wykonany z poroża (ryc. 1b). Na obojczykach znaleziono dwie fibule wykonane ze stopu miedzi, ze sprężynkami na żelaznych osiach zbliżone do wzoru ZM 55 (ryc. 1e-f), do których prawdopodobnie przymocowany był sznur, na którym znajdowało się 11 wisiorów ósemkowatych z bursztynu (ryc. 1h-s) i dwa pestkowate paciorki z fioletowego, przezroczystego szkła

Tab. 1. Zestawienie występowania paciorków szklanych typu F-14 (T. Stawiarska 1985, s. 42) na stanowiskach grupy masłomęckiej: Masłomęcz 15, pow. Hrubieszów oraz Gródek nad Bugiem 1C, pow., Hrubieszów

Masłomęcz, stan. 15				
Lp.	Nr grobu	Ilość	Chronologia	Uwagi
1	10	12	C1a	
2	12	1	C1a	
3	13	1	C1b	
4	20	8	C3	
5	25	2	C1a	
6	33	1	C2a	
7	71	39	C2a	
8	133	7	C2a	
9	174	1	C2a	
10	189	1	C2a	
11	200	1	C2a	
12	253	1	MOR	3 fragm. paciorków
13	272	6	C1b	
14	297	1	C1a	
15	300	1	B2/C1-C1a	
16	338	1	C1b	
17	349	1	C1a	
18	355	22	POR	
19	364	3	B2/C1	
20	365	8	C3	
21	406	3	C1-C1b	
22	419	10	C1-C1b	
23	427	5	C3	
24	429	10	C3	
25	430	17	C1b	
26	449	3	C1a	
27	474	1	C1-C1b	
28	477	4	C2	
29	497	17	C2a	
30	509	2	C2	
31	11 ?	3		Luźne ?
32		1	C3/D1	Wykop nr 11 – warst. ciałopalenia
33		1	C3/D1	Wykop nr 12 – warst. ciałopalenia
Razem		195 sztuk		

Gródek nad Bugiem, stan. 1 C				
Lp.	Nr grobu	Ilość	Chronologia	Uwagi
1	56	12	C2a	
2	61	32	C2	
3	77	4	C1-C2a	
4	98	1	C3	
Razem		49 sztuk		

¹ Chcielibyśmy w tym miejscu zwrócić uwagę na istotną różnicę w obrębie typu 189, polegającą na obecności grupy naczyń zdobionych nakładaną nitką szklaną oraz takich, które zdobione były – jak w przypadku Masłomęcza – nitką bezbarwną, z drobnymi nacięciami.

(ryc. 1t-u). Być może wisiał na nim również duży, starannie oszlifowany paciork z bursztynu (ryc. 1g), przy którym odłonięto kółko ze srebrnego drutu z zapłotem ósemkowym (ryc. 1d). Na wysokości prawej dłoni znaleziono garść przepalonych kamieni i wysoki, dwustożkowy prześlik gliniany (ryc. 1c).

W całym zespole godne uwagi są paciorki szklane, znane do tej pory z 34 zespołów grupy masłomęckiej w liczbie 239 egzemplarzy (tab. 1). Paciorki te określone przez T. Stawiarską jako typ F-14 (T. Stawiarska 1985, s. 42) mają dość regularne formy i wąskie kanaliki. Precyzja wykonania i podobieństwo poszczególnych egzemplarzy omawianego typu paciorków wskazuje na możliwość pochodzenia ich z tych samych wyspecjalizowanych warsztatów szklarskich. Powstawały tam w foremkach, przez prasowanie lub odlewanie (?) z fioletowobrunatnego szkła (tamże, s. 57). Ich rozprzestrzenienie wiąże się z późnym okresem wpływów rzymskich (tamże, s. 69). Znajdźiska z obszaru grupy masłomęckiej stanowią największe zgrupowanie paciorków tego typu na terenie Barbaricum (por. A. Kokowski 1995, s. 238, 239; ryc. 52).

Również w przypadku zarejestrowanych w grobie wyrobów z bursztynu, otrzymano kolejne potwierdzenie dla szczególnej roli jaką spełniali mieszkańcy Kotliny Hrubieszowskiej w dystrybucji tego surowca. Widoczne jest to między innymi w obecności dużej ilości wspomnianych wyrobów w obrębie grupy masłomęckiej (A. Reszczyńska 1997, s. 99-100).

Innym przedmiotem, który wymaga bliższego omówienia jest niezwykle rzadki w młodszym okresie rzymskim grzebień, naśladujący w takiej postaci powszechnie wówczas wyroby wieloczołowe. Wymienić należy tutaj podobne okazy z grobu nr 3 w miejscowości Todireni (J. Ioniță 1980, ryc. 2: 16), na terenie kultury Sintana de Mures oraz szczególne znalezisko z miejscowości Černeliv Ruškyj na zachodnim Podolu, gdzie grzebień posiada masywny, bogato zdobiony uchwyt i domontowane doń zęby (J. P. Gereta 1989, ryc. 3: 23A). Innym przy-

kładem jest identyczny grzebień z grobu nr 8 w Rużyczance (J. S. Vinokur 1979, s. 117 ryc. 6: 5). W Masłomęczu odkryto już cztery grzebienie omawianego typu.

W sumie, grób nr 509 należy datować na starszą część fazy C₂ okresu rzymskiego.

W minionym sezonie udało się uchwycić północną krawędź masłomęckiej nekropolii, a opisany wyżej grób jest najdalej na północ, dokładnie po osi S-N cmentarzyska wysuniętym obiektem. Uzyskano zasięg około 5 metrowej strefy pozbawionej pochówków, co gwarantuje poprawność oceny osiągnięcia tej granicy obiektu. Ponieważ od strony wschodniej uzyskano potwierdzenie słuszności przewidywań przebiegu obszaru zagospodarowania obiektu, należy przypuścić, że w tym kierunku nie będzie on rozciągnięty więcej po osi W-E.

Oprócz rozpoznania tej części cmentarzyska, badaniom winny ulec jeszcze: strefa przylegająca od SW, z niepewnym co do poprawności wytyczenia przebiegiem granicy; strefa SE, gdzie należy spodziewać się – zgodnie z koncepcją romboidalnego rozplanowania obiektu – jeszcze kilku grobów; oraz najistotniejsze zadanie, w postaci określenia związku funkcjonalnego pomiędzy reliktem oczka wodnego sąsiadującego od strony NE z cmentarzyskiem, a zasadami realizowania reguł określających szeroko rozumiany kult zmarłych na cmentarzysku w Masłomęczu.

Sponsorami badań finansowanych w części w ramach obowiązkowych ćwiczeń terenowych studentów archeologii przez Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie byli: Zakład Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Urząd Gminy Hrubieszów, Starostwo Hrubieszowskie, Illerup Projekt z Danii, Fundacja Kultury Francusko-Polskiej im K. i S. Duchateau w Hrubieszowie oraz Mecenas Jacek Łaciński, Kancelaria Notarialna w Hrubieszowie. Nieustające wsparcie organizacyjne zawdzięczać należy Komendzie Rejonowej Straży Pożarnej w Hrubieszowie i Towarzystwu Regionalnemu Hrubieszowskiemu.

LITERATURA

- Almgren O.
1923 *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Leipzig.
- Eggers H. J.
1951 *Der römische Import im freien Germanien*, Hamburg.
1964 *Das kaiserzeitliche Gräberfeld von Pollwitten, Kreis Mohrungen, Ostpreussen*, „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, t. 11, s. 154-175.
- Gereta I. P.
1989 *Novye mogil'niki černjachovskoj kultury Zapadnoj Podolii i vel'barskaja kul'tura*, Kul. wielb., t. 2, s. 283-297.
- Gładysz M.
1997 *Zabytki żelane w inwentarzach grobowych kultury wielbarskiej i grupy masłomęckiej*, „Studia Gothica”, t. 2, s. 35-88.
- Hadaczek K.
1912 *Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego*, „Materyały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne”, t. 12, s. 23-33.

- I o n i ą I.
1980 Die Römer-Daker und die Wandervölker im donauländischen Karpatenraum in 4. Jahrhundert, [w:] *Die Völker am der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, Wien, s. 123-129.
- K o k o w s k i A.
1995 *Grupa masłomęcka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin.
1999a Dziewiętnasty sezon wykopaliskowy na cmentarzysku ludności grupy masłomęckiej na stanowisku nr 15 w Masłomęczu w pow. Hrubieszów, woj. lubelskie, APŚ, t. 4, s. 130-134.
1999b *Archeologia Gotów, Goci w Kotlinie Hrubieszowskiej*, Lublin.
2000 Zapinki typu Hänești. Z badań nad młodszą fazą dziejów kultur kręgu gockiego, Świat., t. I: 1999 NS, Fasc. B, s. 123-127, Pl. 54/2-56.
- L u n d H a n s e n U.
1987 *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien während der Kaiserzeit unter besonderer Berücksichtigung Nordeuropas*, Křbenhavn.
1995 *Himlingfje Seeland Europa. Ein Gräberfeld der jüneren römische Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehung*, Křbenhavn.
- M ą c z y ń s k a M.
1998 Ein spätkaiserzeitliches „Totenhaus“ aus Ostpolen und seine Beziehungen zu Skandinavien, [w:] A. Wesse (ed.) *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes von der Eisenzeit zum Mittelalter. Festschrift für Michael Müller-Wille*, Neumünster, s. 299-308.
- P h l e p s H.
1939 Die Bauart des Totenhauses eines gotischen Gaufürsten in Pilgramsdorf bei Neidenburg, „Mannus Zeitschrift für Deutsche Vorgeschichte“, t. 31, s. 399-411.
- R e s z c z y ń s k a A.
1997 Zabytki bursztynowe w kulturze wielbarskiej i w grupie masłomęckiej, *Studia Gothica*, t. 2, s. 89-126.
- S t a w i a r s k a T.
1985 *Paciorki szklane z obszaru Polski północnej w okresie wpływów rzymskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź
1999 *Naczynia szklane okresu rzymskiego z terenu Polski*, Warszawa.
- V i n o k u r J. S.
1979 *Ružičanskij mogil'nik*, [w:] *Mogil'niki černjachovskej kultury*, Moskva, s. 112-135.

MONIKA GŁADYSZ, ANDRZEJ KOKOWSKI

THE TWENTIETH SEASON AT THE CEMETERY OF THE MASŁOMĘCZ GROUP IN MASŁOMĘCZ, HRUBIESZÓW DISTRICT, SITE 15

In 1999, an area of 563,75 sq. m was studied, on which 21 new graves were discovered. Additionally, the exploration of 4 features recorded in the previous season was continued. These involved: a partial grave of a very small child (No. 503) and an animal grave (bird) containing a vessel, a comb and a needle (No. 498). A few graves had been dug into from above with the purpose of burying human skulls. In grave No. 477, the woman was buried in a boat, most probably in a sitting position. A huge pit of grave No. 453 was originally lined inside with a mat or animal skin. Grave No. 474 contained a huge coffin which was 380 cm long.

In grave 474 three glass beakers of the Eggers 192 type were discovered. Grave No. 453, in which, at an early stage, a golden plate was found with images of a human face, as well as bird heads and dolphins, also contained a glass beaker of the Eggers 189 type. There was also a set of belt fittings made

of silver and silver-coated bronze, as well as a necklace made of glass, carnelian and aquamarine beads. Grave No. 477 revealed a silver brooch of Almgren group VII (type 196) which was ornamented with a blue glass gem mounted in silver.

Grave No. 474 also contained an assemblage of broken mammoth bones. An interesting inventory was found in grave No. 509, which involved: hand made pottery, a comb, two brooches, a string with 11 amber pendants and two made of glass. It is possible that the string is connected with the big amber bead and a ring made of silver wire. At the right hand, a handful of charred stones and a clay spindle whorl were found (Figs. 1-2).

In the past season it was possible to capture the northern limit of the rhomb-shaped cemetery in Masłomęcz, and the grave described above is the most northern feature.